

SARIGÖL AĞIZLARINDA VURGU VE ÖLÇÜNLÜ TÜRKÇEDEN FARKLILIĞININ SEBEPLERİ ÜZERİNE*

İmdat DEMİR**

ÖZET

Manisa'nın bir ilçesi olan Sarıgöl, aynı zamanda coğrafi olarak Denizli, Aydın ve Uşak illerine komşudur. Sarıgöl ilçesi toplam 29 köyden müteşekkildir. Sarıgöl ve köyleri, genellikle Oğuz boylarından Yörük-Türkmenlere mensuptur. Bu yönüyle tarihi lehçe seyri içinde tabii olarak bölge ağızlarında Oğuz lehçesinin izlerini görmek mümkündür. Sarıgöl ağızları tipik bir Güneybatı Anadolu ağızıdır.

Sarıgöl ağızlarında kelime vurgusu Ölçünlü Türkiye Türkçesine göre farklılaşmaktadır. Bu farklılıkların oluşumunda vurguyla birlikte tonlama, durak gibi diğer parçalar üstü sesbirimlerin etkisi de görülmektedir. Cümlede konuşucunun vurguladığı unsur dinleyince rahatlıkla algılanmakta, önemsenen bilgi odaklama yoluyla iletilmektedir. Odaklama, cümleye özgüdür. Ancak cümlede odaklanan unsur bürünsel olarak vurgulu, yüksek perdeden tonlanmıştır. Buna yeni *bilgi grubu* da denebilir.

Türkçede kelime vurgusu genel olarak son hecededir. Son hecede olmayan kelime vurguları yerleşim yer adları, zarflar gibi unsurlarda görülmektedir. Bazen vurgu almayan ek, kelimenin olağan vurgusunu değiştirebilir. Sarıgöl ağızlarında olağan vurgu, kelimenin son hecesinde olmakla birlikte bazı durumlarda başka hecelere, özellikle de ilk heceye kaymaktadır. Bu durum ağız bölgesinde karakteristik olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca kelime vurgusu, Ölçünlü Türkiye Türkçesine göre daha baskılı ve tizdir. Öte yandan, Güneybatı Anadolu ağızlarında kelime vurgusunun Ölçünlü Türkçeden farklılaştığını belirten çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmada, Sarıgöl ilçesi ve köylerinden yapılan derlemelerden hareketle kelime vurgusunun farklılaşması ve bunların sebepleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ağız Bilimi, Türkiye Türkçesi, Güneybatı Anadolu Ağızları, Sarıgöl, Vurgu.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-mail: imdatdemir45@hotmail.com

STRESS IN SARIGOL DIALECTS AND ON THE CAUSES OF DIFFERENCES FROM STANDART TURKISH

^

ABSTRACT

Sarıgöl, a district of Manisa, is also geographically adjacent to Denizli, Aydın and Uşak. Sarıgöl has 29 villages. Sarıgöl and its villages are generally members of Nomad-Turkmens in Oguz tribe. In this respect, it is naturally possible to see the traces of Oguz dialect in the dialects of region in the course of dialect history. Sarıgöl dialects are among the typical examples of Southwest Anatolia.

In Sarıgöl dialects, word stress differentiate from Standart Turkish. In the formation of these differences, the effects of suprasegmental phonemes such as intonation and pause are seen along with the stress. The point that the speaker stresses in the sentence is easily comprehended by the listener, important information is transmitted through focusing. Focusing is specific to sentence. However, the focused point in the sentence is intonated prosodically stressed and high. This can be called new information group.

In Turkish, word stress generally exists in the last syllable. The word stresses that are not in the last syllable are seen in the elements such as names of settlements and adverbs. Sometimes, the affix that does not take stress can change the usual stress of the word. In Sarıgöl dialects, while usual stress is in the last syllable of the word, it changes into other syllables, especially to the first syllable. This attracts the attention in the region of the dialects. Moreover, word stress is more dominant and acute than Standart Turkish. On the other hand, there are also some studies which indicate that word stress differentiate from standart Turkish in southwest Anatolian dialects. In this study, differentiation of word stress in sentence and the reasons of this will be emphasized with reference to compilations done in Sarıgöl district and its villages.

Key Words: Dialectology, Turkiye Turkish, Southwest Anatolian Dialects, Sarıgöl, Stress.

Ses bilgisi incelemeleri, ağız araştırmalarında hacimli olarak işlenen konuların başında gelir. Yapılan çalışmaların çoğunda parçalı sesbirimlere dayalı karşılaştırmalı ses bilgisi özellikleri ağırlıklı olarak işlenmekte, inceleme de ünlü ve ünsüzler üzerine dayanmaktadır. Parçalar üstü olarak addedilen diğer bürünsel sesbirimler ise laboratuvar çalışması olarak görüldüğünden ağız incelemelerinde çok az yer kaplamaktadır.

Ağız çalışmalarında *vurgu* (stress), *ton* (tone), *tonlama* (intonation), *uzunluk/süre* (duration), *durak* (pause) ve *kavşak* (junction) gibi parçalar üstü sesbirimler içine dâhil edilen unsurlardan, öncelikle *vurgu* ve *uzunluk* konularına ağırlık verilmektedir. *Uzunluk* ise genellikle art zamanlı olarak ele alınmakta ve karşılaştırmalı dil bilgisi çalışmaları içerisinde incelenmektedir. *Vurgu*, ölçünlü dilden farklılaşan yönüyle ele alınmakta; ağızlarda vurgusu farklılaşan kelimeler, çeşitli transkripsiyon işaretleriyle belirtilmektedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Bu çalışmada adı geçen bölgede ölçünlü dilden farklılaşan vurgulamalar ve bunların sebepleri üzerinde durulacak, konu kelime vurgusu ile sınırlandırılacak ve cümle vurgusu/tonlaması çalışmanın dışında tutulacaktır.

1. Türkçede Vurgu

Türkçe dilbilgisi çalışmalarında vurgu, kelime ve cümle ile ilişkili olarak ele alınmakta; Türkçe kelime vurgusunun genellikle son hecede olduğu belirtilmektedir (Üçok, 2007: 134; Ergin, 1993: 98). Sondan eklemeli bir dil olan Türkçede kelime vurgusu, vurgulanmayan bir ekle kesilmediği sürece son heceye doğru kayar. (Demircan, 1975: 333-339; Ergenç, 1995: 30). Bazı eklerin vurgulanmaması dolayısıyla vurgulu hece başka hecelere kaymaktadır. Örneğin, {-ma-} olumsuzluk eki vurgulanmamakla birlikte kelime vurgusunu kendinden önceki heceye kaydırır: **Danışma!** Ayrıca sestışı isim-fiil eki vurguyu üzerine aldığı için vurgu, bu iki ekte *anlam ayırt edici* olmaktadır:

Bana **danışma!** (Olumsuzluk)

Danış**ma** az ileride. (İsim-fiil)

Türkçede vurgusu sonda olmayan kelimelerin başında yerleşim yer adları gelir. İki heceli yer adlarında vurgu istisnasız ilk hecededir: **Afyon, Samsun, Konya, Çeşme, Sincan...** Üç ve daha çok heceli yerleşim yer adlarında da vurgu diğer hecelerde görülebilmektedir. Bu durumun kendi içinde kuralları vardır: **Manisa, Antalya, Erzurum, Eskişehir** (Demir, 2002: 53-60; Demircan, 1976b: 402-411)...

Zarf, edat vb. kelime türlerinde vurgunun son hecede görülmediği yapılara da rastlamak mümkündür¹.

2. Güneybatı Anadolu Ağzlarında (GBAA) Vurgu

GBAA'da ses bilgisi ve vurgu üzerine ilk kapsamlı çalışmayı yapan Zeynep Korkmaz'dır (Korkmaz, 1994). Korkmaz, çalışmasında vurgu ve (asli) uzunluk üzerine tespitlerde bulunmuş; bazı bölgelerde vurgunun Ölçünlü Türkiye Türkçesinden (ÖTT) farklılaştığını belirtmiştir. Araştırmacı, özellikle Denizli, Çivril, Acıpayam ve Tavas bölgelerinde nefes vurgusunun yanında müzikal vurgunun da etkili olduğunu, söz konusu yerlerde ÖTT'deki gibi vurgunun son hecede olsa bile ÖTT'den daha yüksek tonlu hissedildiğini ve yarım uzunluk meydana getirdiğini ifade etmiştir (Korkmaz, 1994: 53):

bi da:necik o:lan evla:dı ğa:**lmış!** (Den. 39/1).²

“Bir tanecik erkek çocuğu kalmış”

ha:kiminen! eviñ ğa:sı (Den. Tav. 47/19).

“Hâkimle evin karısı”

Korkmaz'ın işaret ettiği noktalardan biri de konuşanın cümlede önemli gördüğü kelimeyi şiddetle vurgulama yolunu seçmiş olmasıdır. Hatta konuşucu, ÖTT'ye göre olağan kelime vurgusunu değiştirmektedir. Korkmaz, bu durumun sebeplerinin tam olarak izah edilemese de konuşucunun kelimeye verdiği önem derecesinden kaynaklandığı kanısına varmaktadır (Korkmaz, 1994: 54):

olu: dimiş (İz. 15/5).

“Olur, demiş.”

¹ Ayrıntılı bilgi için Ergenç (1989), Demircan (2001) ve Demir'e (2002) bakılabilir.

² Koyu yazılmış heceler, kelimedeki vurgulu heceyi göstermektedir.

eve geldi (Uş. 25/3).

“Eve geldim.”

yıldız gibi yana:mış (İz. 18/32).

“Yıldız gibi yanarmış.”

Korkmaz’ın üzerinde durduğu bir diğer husus da ÖTT’de olağan vurgu kurallarına uyan alıntı kelimelerin, ağız bölgesinde yer yer değişiklik gösterdiğini belirtmesidir (Korkmaz, 1994: 54-55):

pede: bizi ayı:dı (İz. 18/3).

“Peder, bizi ayırdı.”

şindi bey ben leşberin (Uş. 23/1).

“Şimdi bey, ben rençberim”

Duzludu mayine olduk (Den. 41/2).

“Tuzla’da muayene olduk.”

3. Sarıgöl İlçesi Ağızlarında (SA) Vurgu

Sarıgöl, Manisa’ya bağlı; Denizli, Aydın ve Uşak illerine sınır komşusu olan tipik bir Güneybatı Anadolu ilçesidir. Karakteristik bir GBAA özelliğini taşıyan Sarıgöl ağızlarında kelime vurgusunun ÖTT’ye göre farklı olduğu örneklerle rastlanmaktadır. Söz konusu bölgeye ait çalışma, Sarıgöl’ün 29 köyünden alınan 73 derlemeye dayandırılarak ortaya konmuş; derlenen metinlerde özellikle dikkat çeken örnekler verilmeye çalışılmıştır. Olağan vurgunun genellikle ÖTT’yle örtüştüğü görülmekle birlikte burada üzerinde durulması gereken husus vurgu farklılaşmalarının sebepleri üzerine bir izahın olması gerektirir. Bu nedenle özellikle derlemelerin metne geçirilirken dinleyince kulaktan belirgin şekilde hissedilebildiği vurgu, çalışmaya değer görülmüştür. Söz konusu bölgede vurgunun bu kadar derecede hissedilmesi Korkmaz’ın da dikkatini çekmiştir (Korkmaz, 1994: 53-54).

3.1. Kelime Tabanlarında Vurgu

Sarıgöl ilçesi ağızlarında kelime tabanının ÖTT’den farklı vurgulandığı örnekler şunlardır:

3.1.1. İki Heceli Kelimelerde

İster Türkçe ister alıntı olsun yalın durumdaki iki heceli kelimelerde vurgunun ÖTT’ye nazaran ilk heceye kaydığı görülmektedir. Korkmaz’ın, konuşanın kelimeye verdiği önem derecesine dayandığı bu tür vurgulama sebebini iki şekilde izah etmek mümkündür. Öncelikle konuşucu önem verdiği kelimeyi/sözü belirtmek için cümlede farklı *odaklama* yolunu seçebilir. *Odaklama*, cümlede ortaya çıkan bir durumdur. Odaklanan söz/kelime hem cümle vurgusunu üstünde taşır hem de tonlama, durak gibi bürünsel unsurlarla konuşucu tarafından desteklenir ve cümlede diğer unsurlardan farkı öne çıkarılmış olur. Diğerlerine oranla önemsenen seçilmiş kelime/söze de *yeni bilgi grubu* denmektedir (Ergenç, 1989: 51-52; Demircan, 2001: 151; Üstünova, 2007: 123-124)³. SA’da da *yeni bilgi grubu*, diğer bürünsel unsurlarla desteklenmekle birlikte ÖTT’deki olağan kelime vurgusu ilk heceye kaydırılmakta; böylece önemsenen unsur, vurguyla anlam ayırt edici olmaktadır. Ancak cümlede vurgulanan kelime hecesi aynı zamanda en yüksek perdeden tonlamayı üzerinde barındırır. Aşağıdaki cümlede *yeni bilgi* olarak addedilen

³ Ergenç bu tür odaklanmış unsurlara *bilgi öbeği*; Demircan da *bilgi birimi* demektedir (Ergenç, 1989: 51; Demircan, 2001: 151).

kelime “bohçu”dur ve kelime vurgusu ilk hecededir. Ayrıca kelime cümlede yüksek perdeden tonlanarak odaklanmıştır:

geni bi **bohçu** düre:le:di (SA. 4/4).

“Yine **bohça** dürüp verirlerdi.”

Her dilde bir söz veya cümlede önemsenen unsur çeşitli yollarla ortaya çıkarılır. Bazı dillerde *tanımlayıcı* diyebileceğimiz *artikellere* de bu yönüyle bakılabilir. Korece veya Japonca gibi *temel işaretleyiciler (topic marker)*⁴ de bu kategoride değerlendirilebilir. Örnek olarak Korecedeki - (n)un eki bu tür bir işaretleyicidir (O’grady, 1991: 8)⁵:

John- un ttena-ss-ta.

John + temel iş. + ayrıl-

“John ayrıldı.”

Chayk- un Sue-ka cohaha-n-ta

Kitap +temel iş.+ Sue + sev-

“Sue kitap(1) sever (Televizyon değil).”

Türkçe cümlede önemli görülen konu, *bilgi grubu* adı altında vurgu veya başkaca bürünsel yapılar yoluyla belirlenebilmektedir. SA’da ise bu durum çok belirli olmakta, özellikle örneği verilen kelimelerde vurgunun şiddeti ÖTT’dekinden daha fazla hissedilmekte, dinleyene algılaması gereken kelime bu yolla iletilebilmektedir:

baya: yèdi sekiz biñ dölümlük ara:ziye iki **göşmen** ma:cijrà vèrmişler (SA. 5/93-94).

“Neredeyse yedi sekiz bin dönümlük araziyi iki göçmene (muhacire) vermişler.”

hinci **danı** kesiyo:la: (SA. 10/25)

“Şimdi dana kesiyorlar.”

ocu daılı:dı (SA. 28/18)

“Oku (davetiye) dağıtılırdı.”

bulgur noFut pirinç youdu (SA. 51/24-25)

“Bulgur, nohut ve pirinç yoktu.”

Bilindiği gibi, ama cümlede ama kelime, ÖTT’de ikincil vurgu, genellikle ilk hecede hissedilmektedir. Nash ve Coşkun’un yapmış oldukları cümle deneylerinde de eğer vurgu taşımayan bir ek bulunmazsa daha az vurgulu olan *ikincil vurgunun* genellikle ilk hecede yer aldığı görülmektedir (Nash, 1973: 64; Coşkun, 2000: 128). Ergin, Türkçede orta hecelerin vurgusuz olduğunu belirtmektedir (Ergin, 1993: 99). Ayrıca Türkçede vurgu, özel adlar, zarflar vb. durumlar dışında genel olarak son ya da ilk hecede yer alır. Öte yandan Türkçede orta hecedeki dar ünlülerin, vurgu zayıflığından dolayı düştüğü bir gerçektir (Tseng, 2002: 27-28). Ağız alanlarında da orta hecedeki geniş ünlülerin vurgu zayıflığı nedeniyle daraldığı, yapılan çalışmalarda görülebilmektedir (Akar, 2004: 22-23). Hatta bazı durumlarda özellikle GBAA’da ünlü daralması son hecede de karakteristik olarak görülmektedir (Tok, 2002: 49-51; Gülsevin, 2002: 31; Demir,

⁴ Cümle içinde önem arz eden kelime veya öbeği belirten ve Japonca, Korece gibi dillerde görülen işaretleyicilere *topic marker* denmektedir. Terim bu çalışmada *temel işaretleyici* adında kullanılacaktır.

⁵ Örnekler O’grady’dan (1991) alınmıştır. Ayrıca Korecedeki bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bu çalışmaya; Korece, Japonca, Moğolca ve Türkçe karşılaştırmalar için Irma Robbeets’e (2005) bakılabilir.

2012: 84-90). Muhtemelen son hecedeki daralmanın vurgunun ilk heceye kaymasıyla ilgili olduğu düşünülebilir. SA'da ise birincil vurgu bu nedenlerden ötürü genellikle ilk heceye kaymaktadır. Bu durum her zaman görülmemekte, ancak yukarıda bahsedilen hususlar ortaya çıktığında vurgu değişmesi gerçekleşmektedir.

Fiil çekimine giren iki heceli kelimelerde de ÖTT'ye göre vurgunun değiştiği örnekler rastlanmıştır:

è:tesi gün ga:ri eTraF kövlü hep **geldi** (SA. 2/32).

“Ertesi gün artık çevredeki köylerden hep geldiler.”

ğaşmış neneğgille: ya (SA. 6/190).

“Kaçmış ninengiller ya!”

yaTdı çırañşa:dına (SA. 14/42).

“Yattı Kıran mevkisinin ardına.”

3.1.2. Üç Heceli Kelimelerde

SA'da yalın durumdaki üç heceli kelimelerde de vurgunun ilk heceye kaydığı görülebilmektedir:

ğabırğı ède:dik (SA. 8/63).

“Kaburga yemeği yapardık.”

ra:metlik nenesi **gö**:veciñş içinde, **kes**Tini gavırıvèri:di (SA. 28/108).

“Rahmetlik ninesi güvecin içinde kestane kavururdu.”

gelinlik dikiliyo:du (SA. 6/158).

“Gelinlik dikiliyordu.”

sallañgeş gurulu (SA. 11/47).

“Salıncak kurulur.”

Bazı örneklerde ilk hecenin vurgusu hem baskın hem de tonlu olunca kelimeye vurgulu ek ulansa bile vurgu ilk hecede kalabilir. Bu çeşit vurgulamalarda baskı vurgusundan daha fazla tonun yüksek perdeden çıkışı etkilidir. Ayrıca bu tür vurgulamalar yalın kelimelerin vurgulamalarına oranla münferittir denilebilir:

ateşTe ga:vi bişiri gelirdim **cez**ve:nen (SA. 5/82).

“Cezveyle ateşte kahve pişirir gelirdim.”

bunna: alañla:da **göş**Tüle: (SA. 14/40).

“Bunlar uzak yerlere göçtüler.”

yuçudan, **hamırlı** dè:rız biz gène (SA. 10/31).

“Yufkadan hamurlu deriz biz gene.”

ğışiñçı **zop**udu⁶ ya'Tı:mız, **oca**'Tı **ya**'Tı:mız küllere, alırdıç **ğata**:dıç (SA. 56/118).

⁶Doğan Aksan, bu kelimenin Anadolu ağızlarında ilk hecede vurgulanabildiğini, ağız bölgelerinde yetişen bazı sunucuların bile bu kelimeyi yanlış vurguladığını belirtmektedir (Aksan, 1998: II-74). Aksan'ın bu yaklaşımından hareketle Anadolu ağızlarında vurgunun ÖTT'ye göre değiştiği örnekler rastlanmaktadır.

“Kışın sobada, ocakta yaktığımız külleri alır katardık.”

Dört heceli çekim ekleri almış kelimelerde de bu tür örneklere rastlamak mümkündür:

acımızdan ölüyo**z** (SA. 42/479).

“Açlığımızdan ölüyoruz.”

ğımıl**da**Tıçan ğımıl**da**Tıçan ğolunò boşandı**r**mış (SA. 50/11)

“Kımıl**da** kımıl**da** kolunu kurtarı**m**ış.”

3.2. Patlayıcı Gırtlak Ünsüzünde

Patlayıcı gırtlak ünsüzünün (‘) yer aldığı kelimelerde vurgu gırtlak ünsüzünden önceki hecede olmaktadır. Turgut Tok, Denizli iliyle ilgili yaptığı çalışmasında gırtlak patlayıcı ünsüzünün vurguya dayalı olarak düştüğünü belirtmektedir (Tok, 2008:843). GBAA’nın neredeyse tamamında görülen bu ünsüz, kelime içinde -h-, -k-, -ç-, -t- ünsüzleri ve -lk-, -lç-, -lt-, -rt- çift ünsüzlerinin düşmesiyle ortaya çıkmaktadır. Tok, vurguya dayandırdığı bu düşme olayının asıl nedenini *en az çaba yasasına* bağlamaktadır (Tok, 2008:847). Tok’un da ifade ettiği gibi gırtlak patlayıcısının yer aldığı kelimelerde vurgu gırtlak patlayıcısının önündeki heceye kaymaktadır. Burada ötümsüz ünsüzlerin diğer ünsüzlere oranla kelime vurgusunu üzerine çekmesi, bu şekilde bir vurgulamanın etkisi olarak gösterilebilir.

a’lı üslü “altlı üstlü” (SA. 20/53), a’mış “altmış” (SA. 3/18), **ba**’ca’la: “bakacaklar” (SA. 40/230), **ba**’cıdı “bahçede” (SA. 5/26), **ba**si’lü: “basitliği” (SA. 28/27), **da**’lısına “tatlısına” (SA. 4/161), **di**’dim “diktim” (SA. 28/140), **è**’me’liceñ “ekmekleyeceksin” (SA. 6/246), **ğ**i’lı:dın “kıtlıktı” (SA. 55/35), **ka**’mo:z “kalkmıyoruz” (6/177), **ke**’li’ler “keklikler” (SA. 42/346), **ma**’muzları “makbuzları” (SA. 42/21), **pa**’lı “bakla” (SA. 55/29), **ya**’mışla: “yapmışlar” (SA. 40/351).

3.3. Zarflarda Vurgu

SA’da zarfların vurgusu genellikle ilk hecededir. Bu yönüyle SA, ÖTT ile benzerlik göstermektedir. SA’da, ÖTT’den farklı olarak bu tür kelimelerde vurgunun yanında tonlamanın da etkisi vardır. Tonlama, ezgiye dayalı olduğundan cümleye müzikal bir etki katmakta ve zarflardaki vurgulu hecenin yüksek tonda söylenmesine neden olmaktadır.

bayı “bayağı” (SA. 6/5), **bence** (SA. 8/40), bi **day**ıcı “(< bir dayıca) bir güzelce” (SA. 6/21), **ğ**atyan “katiyen” (SA. 40/320), **güz**ün (SA. 13/104), **haç**Keten “hakikaten” (SA. 5/48), **h**inci “şimdi” (SA. 1/31), **hur**dÖ “orada” (SA. 5/182), **naç**ısını “hangisini” (SA. 13/86), **na**sı “nasıl” (SA. 1/31), **saba**:cek “sabahleyin” (SA. 6/24), **tem**elli (SA. 2/34), **ya**rın (SA. 9/24), **ya**yan (SA. 19/28).

3.4. Özel Adlar

3.4.1. Kişi Adları

Ağız bölgesinde kişi adları veya unvanların vurgusu genellikle ilk hecededir. ÖTT’de ise kişi adları vurgusu ünlem (seslenme) dışında son hecededir (Demircan, 2001: 148). SA’da bu şekildeki vurgulamanın sebebi, özel isimleri diğer kelimelerden ayırma çabası olarak izah edilebilir:

atı**ğ**an “Atakan” (SA. 16/26), **bi**lal “Bilal” (SA. 18/1), **ça**Kıcı “Çakıcı” (SA. 5/195), **ç**allı “Çallı” (SA. 6/104), **du**du “Dudu” (SA. 6/163), **ha**lıl “Halil” (SA. 40/247), **ha**san “Hasan” (SA. 3/34), **hu**rşit “Hurşit” (SA. 3/6), **iz**ellere “İzellere” (SA. 4/191), **mu**sdivıla:ñ **yı**çı’lıç “Mustafaların yıkıklığı” (SA. 28/82), **mu**sTan “Mestan” (SA. 28/4), **nu**rçan “Nurcan” (SA. 34/21).

3.4.2. Yerleşim Yer Adları

Sarıgöl ağzlarında, ÖTT'deki gibi iki heceli yerleşim yer adlarında vurgu ilk hecededir. Ancak üç ve daha çok hecelilerde vurgu, ÖTT'dekinden farklılık gösterebilir. ÖTT'de üç ve daha çok heceli yerleşim yer adlarında vurgu, hecenin açık ya da kapalılığına göre değişmektedir (Demir, 2002: 53-61). Ağız bölgesinde ise genellikle vurgu ilk hecededir. Yine bu durum özel isimleri fark ettirme çabasıyla açıklanabilir⁷:

almanyıda “Almanya'da” (SA. 3/42), antalyıdı “Antalya'da” (SA. 2/41), ançarada “Ankara'da” (SA. 5/8), bijldanlıla: “Buldanlılar” (SA. 24/7), çana'Kaliden “Çanakkale'den” (SA. 7/112), denizliden “Denizli'den” (SA. 42/55), dövrenT “Derbent” (SA. 6/6), haydarpaşı “Haydarpaşa” (SA. 3/34), kema:liyadan “Kemaliye'den” (SA. 19/15), külköy “Külköy” (SA. 1/62), manısadan “Manisa'dan” (SA. 42/57), sırtmeşliden biri “Sığirtmaçlı'dan biri” (SA. 30/49), yènıcey£ “Yenice'ye” (SA. 2/53).

3.5. Eklerde Vurgu

ÖTT'de vurgu almayan ekler SA'da da vurgulanmazlar. Ancak ÖTT'de vurgusuz ekler, vurguyu kendinden önceki heceye kaydırırken, ağız bölgesinde ilk heceye kaydırabilir. Vurgu almayan bu eklerden bazılarıyla ilgili örnekler şunlardır:

{-(I)yo} Şimdiki Zaman Eki:

haşleyoñ “haşlıyorsun” (SA. 4/65), sevyoz “seviyoruz” (SA. 1/8), şe'mo:n “şey etmiyorum” (SA. 9/5).

{+(I)nA(n)} Vasıta Eki:

çalğı:nan “çalgiyla” (SA. 21/1), kirkidinen “kirkitle” (SA. 4/146), maçaneynene “makineyle” (SA. 13/115), maşırpeynen “maşrabayla” (8/79), ÖnnÖ “onunla” (SA. 3/7), Tabance:nan “tabancayla” (SA. 1/33).

{+gil} Çokluk Eki:

cemalgilde “Cemalgilde” (SA. 1/5), musTıvıgille: “Mustafagiller” (6/69).

{-dInI(/en)} Zarf-fül eki:

Ek, -Dik+I+ile(n) birleşmesinden oluşmuştur (Özkan, 1999:891-900):

geldini “gelince” (SA. 12/55), salladinen “salladıkça” (SA. 1/ 55).

{-IncA(n)} Zarf-fül Eki:

çatınca (SA. 6/53), duyuncu “duyunca” (SA. 2/30), deme:nci “demeyince” (SA. 6/1), gâncıncı “kaçınca” (SA. 6/18), görününce (SA. 3/40), tükürüncen “tükürünce” (SA. 19/5), varıncan “varınca” (SA. 19/17).

mI Soru Eki:

mI soru eki/edatı, ÖTT'de özellikle cümledeki odağı belirlemede yardımcı olur. Cümlede bilgi grubu olarak addedilen unsur, öge değişimi yapılmadan soru eki yoluyla odaklanır (Demir, 2002: 51).

aTmèyimşmèriyo:la: “atıvermiyorlar mı” (SA. 1/31), laylom mu “nylon mu” (SA. 3/30), zopaşmşma: “soba mı var” (SA. 27/36).

⁷ Yerleşim yer adları vurgusuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Demir (2002) ve Demircan'a (1976) bakılabilir.

3.5.1. Belirtme ve Yönelme Hâli Eklerinde Vurgu

SA'da belirtme ve yönelme hâli eklerinin çeşitli *ses değişkeleri (allofon)* görülmektedir. Hızlı konuşma sebebiyle iki kelime arasındaki söz konusu eklerin darlaşmasıyla vurgu bazen bu hâl eklerinin bulunduğu kelimedeki ilk heceye kayar. Bilindiği gibi Türkçede orta hecenin dar ünlüsü vurgu zayıflığından dolayı düşer (Ergin, 1993: 98). SA'da ise konuşmaların hızlı olması dolayısıyla nefesin ilk hecede vurgu vb. harcanması yoluyla son hecedeki ünlülerin daralmasına ve ikinci kelimenin de hemen ardından söylenmesine yol açmakta bazı durumlarda iki ayrı kelimenin bir kelimeymiş gibi algılanmasına yol açmaktadır. Böylelikle sondaki yönelme ve belirtme hâl eklerinin darlaşmadan ötürü birbirinin yerine nöbetleşe kullanıldığı görülmektedir⁸:

saba:le telinnen pulunna **atâ** mindirile:di (SA. 6/146).

“Sabahleyin teliyle puluyla ata bindirirlerdi.”

burdu nè ğada: èv varısa **biz**ġ göste:cesin demişle:, **onò** ğalaġ (SA. 50/12).

“Ona, ‘Burada ne kadar ev varsa bize göstereceksin.’ demişler.”

èşşeñġ **yük**È sara:dıç (SA. 32/178).

“Yükü eşşe sarardık.”

taçılarınà aldıla: demiş (SA. 7/72).

“‘Takılarını aldılar.’ demiş.”

3.6. İsim ve Sıfat tamlamalarında Vurgu:

ÖTT’de bu tür tamlamaların vurgusu tamlayan kelimenin son hecesinde yer alırken SA’da tamlayanın ilk hecesinde yer alabilmektedir:

İsim Tamlamaları

aşırşası “aşure aşı” (SA. 4/161), **bijy**deyşè’m:ne:niġ “buğday ekmeğinin” (SA. 55/33), **ġuzu** göbü: “ġuzu göbeği” (SA. 49/77), **kedi** ġuyru: “kedi kuyruğu” (SA. 49/71), **kirki**Tşoyası “kirkite oyası” (SA. 6/186), **namaz**layıñşüsTündü “namalanın üstünde” (SA. 73/79), **sac**ıñşüsTü “sacın üstü” (SA. 23/63), **sePet**Ço:lu “sepetçi oğlu” (SA. 4/44), **yaylım**şataşı “yaylım eteşi” (SA. 58/3).

Sıfat Tamlaması

arabşomarà “Arap Ömer’e” (SA. 1/39), **böyün** “bugün” (SA. 4/37), **çamır**şaliniġ “Çamur Ali’nin” (SA. 6/162), **cıv**laġalileriġ “Cıvlak Alilerin” (SA. 18/47), **du**Tuç halılınan “Tutuk Halil’le” (SA. 6/24), **ġüç**cüKşaltın “küçük altın” (SA. 4/18), **halç**ı şeke: “halka şeker” (SA. 8/67), **nöbet**Çi subay “nöbetçi subay” (SA. 42/475), **pullu** oya (4/143).

3.7. Birleşik Kelimelerde Vurgu

Birleşik kelimelerde de ağız bölgesi vurgu yönüyle ÖTT’den ayrılmaktadır. ÖTT’de vurgu, birleşimin ilk kelimesinin son hecesinde yer alır (Demircan, 2001: 147). SA’da ise birleşimin ilk hecesinde yer alır:

barâcşoldu “baraj oldu” (SA. 12/35), **ceh**endemşoldu “cehennem oldu” (SA. 14/39), **ġuşlu**ġşolur “kuşluk olur” (SA. 43/58), **ġah**roidum “kahroidum” (SA. 19/10), **keş**geKşolmèyo:du “keşkek olmuyordu” (SA. 3/9), **oy**Öşède:le:di “oya ederlerdi” (SA. 5/184), **ser**hoşşoluyo: “sarhoş oluyor” (SA. 3/75), **taç**ışolur “takı olur” (1/3), **teli**FonşèTdiyidik “telefon ettiydik” (SA. 32/59), **yas**TıKşişle:le:di “yastık işlerlerdi” (SA. 4/145).

⁸ Belirtme ve yönelme hâl eklerinin nöbetleşe kullanımı için İlker’e (2012) bakılabilir.

Fiil + Zarf-fiil eki + Yardımcı fiilli yapıların bir kısmı ağız bölgesinde kılınışsal özelliklerinden uzaklaşıp görünüş özelliği kazanmaktadır (Bacanlı, 2007: 4-6; Demir, 2010: 2-3). Nurettin Demir, ÖTT’de bu tür yapıların kılınış veya tarz bildirdiğini, anlam farklılıkların vurgulama yoluyla değişebileceğini belirtir (Demir, 2000: 230). SA’da zarf-fiil ekiyle bağlanan birleşik fiillerde *birincil vurgunun* genellikle asıl fiilin ilk hecesinde yer aldığı görülmektedir. Kip kategorisinde yer almayan zarf-fiil ekli oluşumlarda da vurgunun genellikle zarf-fiil ekinin önünde yer aldığı düşünülürse bölge ağızlarının bu tür kipsel yapılarda vurguyu değiştirmedeği, sabitlediği görülür:

dikeliPduru “dikelmekte” (SA. 3/79), **durugoyyoñ** “durakoyuyorsun” (SA. 1/11), **èdiP**duru “etmekte” (6/259), **geliñşalıP**-gidiyo: “gelini alıp gidiyor” (1/25), **geliP**gelirin “geliyorum” (43/2).

-Iver- *tezlik fiili*yle kurulan birleşik fiillerde vurgu ilk unsurun ilk hecesinde yer alır. Nurettin Demir, ÖTT’de *-Iver-* yapısının oynak vurguya sahip olduğunu; vurgunun yapıya eklenen asıl fiilde olduğu durumlarda ‘tezlik, çabukluk’ anlamının ağır bastığını, zarfın vurgulandığı durumlarda da ‘özentisizlik, gelişigüzel yapma’ anlamının öne çıktığını belirtmektedir (Demir, 2000: 233). SA’da bu yapı o kadar yaygındır ki neredeyse bütün fiillere gelir. Ayrıca *-Iver-*’in fiille birbirine yapışmış gibi pekiştirme anlamı verdiği, asıl fiilin durumuna göre *-Ive:-*, *-IvI(r)-*, *-bè:ri-* gibi ses değişikliklerinin ortaya çıktığı görülmektedir (Demir, 2012: 337-338). Bazı durumlarda *tezlik*, *özentisizlik* anlamı katarken bazı durumlarda da bu anlamlara da gelmeden kullanılmaktadır⁹:

atıvè:mişimiş “atıvermiş” (SA. 18/50), **başlanevè:di** “başlanıverdi” (SA. 46/66), **bozuluYmuş** “bozuluvermiş” (SA. 41/50), **çevirivirdiler** “çeviriverdiler” (SA. 58/3), **ğaçıvırıyonşışTe** “kaçıveriyorum işte” (SA. 37/16), **dèyvimiş** “deyivermiş” (SA. 41/28), **èndirivè:mişim** “indirivermişim” (SA. 27/60), **gidivmiş** “gidivermiş” (39/19), **ğoyvè:dim** kendime “koyuverdim kendimi” (SA. 28/131), **mindirivè:dim** “bindiriverdim” (SA. 29/99), **ölüvürüyo** “ölüveriyor” (SA. 68/46), **güdüvümüş** “güdüvermiş” (SA. 41/44).

Sonuç:

SA’da kelime vurgusu ÖTT’den farklılaşmaktadır. Bu durumu Korkmaz’ın da belirttiği gibi kesin hükümlere bağlamak oldukça zordur. Ancak bir dilde ya da lehçe/ ağızlarda bir durumun belirli bir sebebe bağlı olmadan ortaya çıkması zor görünmektedir (Korkmaz, 1994: 53). Bu nedenle SA’da vurgunun genellikle ilk heceye kayma yönünde kuvvetli bir eğilimi söz konusudur. Bunun bazı sebepleri olabilir. Bir dil anlam ayırt ediciliğiyle zenginleşir. Bir fonem başka fonemlerle birlikte anlam kazanırken başkaca fonemlerden farklı anlamlar ortaya koyarak dile katkıda bulunur. Bu bağlamda konuşucu yeni bilgi grubu belirlerken ağız bölgesinde vurguyu kullanır. Bütün dillerde bilgi grubunu ayırt etmek için *tanımlayıcı (article)*, *temel işaretleyici (topic marker)* gibi yapılara başvurulurken Türkçede özellikle SA’da vurgu, bu işlevi yerini getiren bir görev üstlenmektedir. Yerleşim yerleri ve kişi adları gibi özel adlarda hem ÖTT’de hem de SA’da vurgunun diğer kelimelere göre farklılık göstermesi de bu sebebin bir sonucudur. Elbette ağız bölgesinde heyecan, tedirginlik, sevinç gibi durumlar da vurgunun değişmesinde etkilidir. Diğer taraftan konuşucunun derleme yapılırken araştırmacı tarafından sorulan soruya bağlı olarak, istenilen bilgiyi üstüne basa basa vurgulaması önemli görülen yerin belirtilmesine katkıda bulunmaktadır. Sonuç olarak ÖTT’de ikincil vurgu sayılabilen ilk hece vurgusu, SA’da birincil vurgu konumunda olmaktadır.

⁹ ÖTT’de *-(I)ver-* yapısıyla vurgusu hakkında ayrıntılı bilgi için Demir’e (2000) bakılabilir.

KAYNAKÇA

- AKAR, Ali (2004). **Muğla İli Ağzları**, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- AKSAN, Doğan (1998), **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BACANLI, Eyüp (2007). “Aspekt, Kılınış ve Taksis Çerçevesinde Tavas Ağızlarındaki Şimdiki Zaman İşaretleyicilerinin Değerlendirilmesi”, **Erdem** 48: 1-19.
- COŞKUN, Volkan (2000). “Türkiye Türkçesinde Vurgu, Ton, Ezgi” **Türk Dili**, 584: 126-130).
- DEMİR, İmdat (2002). **Türkiye Türkçesinde Parçalar Üstü Sesbirimler**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon.
- DEMİR, İmdat (2010), “Güney-Batı Anadolu Ağızlarındaki Şimdiki Zaman İşaretleyicisi $\{-I(P)Batı(Rı)\}$ ve Çağdaş Türk Lehçeleriyle Karşılaştırılması”, **Uluslararası Türk Dilinin ve Edebiyatının Yayılma Alanları Bilgi Şöleni (7-9 Ekim 2010)**, Erciyes Üniversitesi-Türk Dil Kurumu, Kayseri.
- DEMİR, İmdat (2012). **Sarıgöl ve Yöresi Ağzları (İnceleme-Metinler-Sözlük)**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kayseri.
- DEMİR, Nurettin (2000). “Birleşik Fiiller ve Vurgu: *-iver-* Şeklinin Görevlerini Tespitte Vurgunun Rolü”, **TDAY-Belleten 1997**, 225-235.
- DEMİRCAN, Ömer (1975). “Türk Dilinde Vurgu: Sözcük Vurgusu”, **Türk Dili**, 284:333-339.
- DEMİRCAN, Ömer (1976a). “Türk Dilinde Ek Vurgusu”, **Türk Dili**, 294: 196-200.
- DEMİRCAN, Ömer (1976b). “Türkiye Yer Adlarında Vurgu”, **Türk Dili**, 300: 402-411.
- DEMİRCAN, Ömer (2001). **Türkçenin Ses Dizimi**, İstanbul: Der Yayınları.
- ERGENÇ, İclâl (1989). **Türkiye Türkçesinin Görevsel Sesbilimi**, Ankara.
- ERGENÇ, İclâl (1995). **Konuşma Dili ve Türkiye Türkçesinin Söyleyiş Sözlüğü**, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (1993). **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul: Boğaziçi Yayınevi.
- GÜLSEVİN, Gürer (2002). **Uşak İli Ağzları (Dil Özellikleri-Metinler-Sözlük)**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İLKER, Ayşe (2012). “Ağız Alanlarında Yükleme ve Yönelme Eklerinin Birbiriyle Değişme Sebepleri Üzerine Bir Bakış”, **Leylâ Karahan Armağanı**, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 633-650.
- KORKMAZ, Zeynep (1994). **Güney-batı Anadolu Ağzları**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- NASH, Rose (1972). **Turkish Intonation An Instrumental Study**, Mouton Yayınları.
- O’GRADY, William (1991). **Categories and Case The Sentence Structure of Korean**, John Benjamins Publishing Company.
- ÖZKAN, Nevzat (1999). “-Dik Sıfat-Fiil Ekinden Yapılmış Zarf-Fiil Ekleri ve Gagavuz Türkçesinde Bir Zarf-Fiil Eki: -DlcAAAn(An)”. **3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996**, TDK, Ankara, s. 891-900.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

-
- ROBBEETS, Martime Irma (2005). **Is Japanese Related to Korean, Tungusiz, Mongolic and Turkic?**, Wiesbaden: Harrassovitz Verlag.
- TOK, Turgut (2002). **Denizli İli Güney ve Güneybatı Bölgesi Ağzları**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Denizli.
- TOK, Turgut (2008). “Denizli İli Ağzlarında Vurguya Dayalı Ünsüz Düşmesi” **Turkish Studies**, 3(7): 841-848.
- TSENG, Lan-Ya (2002). **Türkiye Türkçesinde Orta Hece Düşmesi**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÜSTÜNOVA, Kerime (2007). “Türkiye Türkçesinde Önemsenen Bilgiyi Vurgulama Yolları”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, 33: 123-141.
- ÜÇOK, Necip (2007). **Genel Fonetik (Ana Çizgileri)**, İstanbul: Multilingual Yayınları.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

